

Årø og Årøsund

I Lillebælt, sydøst for Haderslev Fjords munding ligger den 5,7 km² store ø Årø. Årø er adskilt fra Jylland af det kun 1 km brede, men op til 25 m dybe og strømfyldte Årø Sund. Årø's form er bestemt af to nord-syd orienterede rygge af moræneler med lave strandenge imellem. Det lavtliggende terræn er sikret mod oversvømmelse af havdiger langs nord- og østkysten. Også Årø by er sikret bag et dige. Øen er meget lav med godt 8 meter på de højeste punkter, og større dele af øen ville ofte være udsat for oversvømmelse, hvis digerne ikke fandtes. Lillebælt har ikke noget nævneværdigt tidevand, blot omkring 20 cm. Væsentlige større vandstandsvariationer forekommer imidlertid ofte på grund af vindstuvning mellem Kattegat og Østersøen. Den værste stormflod i historisk tid i Østersøområdet indtraf i november 1872. Den højeste vandstand, der blev målt, indtraf ved Årø. Her kulminerede stormfloden i Årø Sund på et niveau, der lå ca. 3,5 meter over normal vandstand, og 6/7 af øen blev oversvømmet. Vandstanden er angivet ved Stormflodsstenen i Årø By.

Årø og Årøsund er i besiddelse af flere interessante kulturmiljøer. Øen udgør et i forhistorisk sammenhæng velafgrænset økosystem, der har været intensivt udnyttet fra ældre stenalder til begyndelsen af bronzealderen. For nyere tids vedkommende er landsbyen på Årø velbevaret og samlet omkring havnen, der var og er øens centrum. Årø by ligger hævet over det sumpede forland, hvor fiskernes oplagsskure ligger spredt.

Byen er overordentlig tæt bebygget, og man færdes i små slyngede stræder. Der udskiller sig to bebyggelsesstrukturer. I den sydøstlige og østlige del af byen ligger de store gårde med dertil hørende arbejderboliger tæt koncentreret og i umiddelbar nærhed til agerlandet. Mod vest og nord ligger en randbebyggelse af fiskerhuse og mindre huse ud mod vandet og de sumpede områder. Gårdene er velbyggede med fine detaljer, hvorimod småhusene er af mere svingende kvalitet. Sydligst i byen ligger forsamlingshus og skole, og nordligst i byen ligger kirken. Årø hører til Øsby sogn og øboerne måtte førhen søge kirketjeneste i Øsby, indtil der opførtes en ny teglstenskirke på øen med tilhørende kirkegård i 1906. Kirken kaldes Julekirken, da den blev indviet juledag.

På Årø er opført et bulhus, der har ført en omskiftelig tilværelse, før det blev genrejst på øen. Et bulhus er en bygning, som er opført ved hjælp af lodrette stolper med vandret liggende tømmer imellem sig. Hele konstruktionen står ovenpå en fodrem, der hviler på en række syldsten. Der findes en del af disse bulhuse i Sønderjylland, og flere af dem kan dateres tilbage til 1600-årene. Der er blandt andet rejst to af dem på Museum Sønderjyllands frilandsafdeling i Haderslev, og ét ligger altså på Årø. Årøhuset stammer oprindeligt fra en stor gård, Beierholm, vest for Halk kirke, hvor det

blev opført i 1600-tallet. I 1853 blev det flyttet til en gård i Gl. Haderslev, hvor det kom til at udgøre den ene længe i en oprindelig trelænget gård. Huset, som efterhånden trængte kraftigt til istandsættelse, blev i 1976 restaureret af Haderslev Kommune, hvorefter det blev flyttet til Årø by i 1997. Her blev det genopført ved "Brummers Gård", hvor der på det tidspunkt var planer om at indrette et landbrugsmuseum.

Øen har sit eget fyr ud mod Årø Sund. Fyret skal naturligvis ses i sammenhæng med det gamle færgeleje i Årøsund. Byen Årøsund er i besiddelse af et velbevaret havnemiljø, med adskillige træk der går tilbage til århundredeskiftet, såsom badehotel, fyr, fiskerihavn, bådebyggeri, samt en række ældre fisker- og sømandsboliger langs havnefronten. Årø og Årøsund hænger nøje sammen og udgør en i Sønderjylland enestående helhed, der med sin velbevarede struktur, fiskeri og økultur repræsenterer et spændende og komplekst kulturmiljø.

Fra Årøsund til Assens udgik en af de vigtigste færgeruter i Danmark. Ruten var i mange år en del af landets hovedfærdselsårer, både når det gjaldt post og almindelig person- og godstrafik. Hvor langt færgetrafikken går tilbage i tiden vides ikke, men den nævnes første gang i 1292 i Haderslev Stadsret. På det tidspunkt har den formentlig allerede været en veletableret rute.

Kongen ejede fra gammel tid alle færgefarter, og han kunne give eneret til at drive en rute enten til et færgelav eller en færgemand. I Årøsund og Assens var det færgemænd, som stod for sejladsen. Færgemændene tog sig af at fragte mange forskellige ting, herunder også civile og militære personer. I 1563 nævnes således 3000 ryttere, som blev fragtet fra Haderslev Næs til Assens. Fra 1400- til 1600-årene var ruten en del af oksevejen fra Fyn, og mange tusinde stude er gennem tiden blevet fragtet over her. I 1555 nævnes for første gang, at ruten blev brugt til overfart af post. Det var en funktion, som udviklede sig gradvist og fik stadig større betydning helt frem til 1792, hvor det blev bestemt at al pakkepost skulle gå via Middelfart-Snoghøj. Fra da af var det kun den ridende post, som tog vejen over Årøsund.

I 1800-årene skete der mange forandringer, ligesom man begyndte at mærke konkurrencen fra de store dampskibe. Ruten Årøsund- Assens fik eget dampskib, da "Mågen" indsattes i 1838. Under krigen fra 1848-50 skete der omfattende skader på havneanlægget i Årøsund på grund af en skudveksling mellem danske kanonbåde i Lillebælt og tyske styrker, som havde taget ophold i byen. I 1863 begyndte troppetransporterne igen over Lillebælt i forbindelse med krigen i 1864. Fra 1885 indtil 1920 var der ikke nogen færgedrift mellem Årøsund-Assens, fordi ruten ikke kunne løbe rundt økonomisk. Efter genforeningen i 1920 blev færgefarten genoptaget, og ruten blev især brugt

til at fragte sukkerroer fra Sønderjylland til Assens. Det varede frem til 1972, hvor ruten blev endeligt indstillet, da den ikke længere var rentabel.

Men selvom Årøsund ikke længere er et trafikalt knudepunkt, bærer byen stadig præg af sin tætte tilknytning til sundet. Fiskerihavnen er aktiv, og der er færgefart til Årø. Den gamle færgegård findes endnu, ligesom badhotellet fra 1903. Hotellet er istandsat for nogle år tilbage. Der er tale om en stor og spektakulær bygning med aner måske helt tilbage til middelalderen. Badhotellet vidner om det liv, som særligt i årene omkring århundredeskiftet udfoldede sig langs kysten, og som for alvor tog fart i takt med tidens stigende velstand. Selv voksne begyndte så småt at dyrke badningens glæder eller promenere langs stranden eller ved havnen. Til hotellet hørte oprindeligt en park, hvis uordentlige rester stadig kan iagttages lige syd for hotellet. I Kelstrup lå yderligere to badhoteller, Sølyst og Victoriabad. Disse hoteller var årsagen til, at den smalsporede jernbane gik over Kelstrup til Årøsund, hvor hotellerne var populære udflugtsmål i weekend'en. Da de to hoteller i Kelstrup er forsvundet, er Årøsund det eneste sted i området, hvor danskernes fritidskultur igennem de seneste hundrede år kan følges.

Fra omkring 1900 begyndte enkelte velhavende familier at opføre sommerhuse ved stranden. Dette skete i Haderslev hovedsageligt ved Kelstrup. Fra slutningen af 1920'erne fik også almindelige mennesker råd til at bygge sommerhuse. Denne udvikling tog fart fra 1938, da ferieloven blev indført med ret til to ugers ferie med løn. Syd for Årøsund badehotel er opført en række sommerhuse, der går tilbage til denne tid. På havnen i Årøsund er bådebyggeriet stadig i funktion. Det har til huse i kleinbanens gamle stationsbygning. Bag havnefronten ligger en række ældre fisker- og sømandshuse. Yderst på havnen står det 10 meter høje fyr fra 1905.

Frygten for en engelsk invasion nordfra fik i 1916 det tyske militær til at anlægge et tværgående forsvarsanlæg hen over Sønderjylland. Et anlæg, som endte med at blive en af Europas stærkeste befæstningslinier. Sikringsstilling Nord gik fra Lillebælt og ind til Over Jerstal, hvor linien blev lagt på sydsiden af tunneldalen. Fra Over Jerstal til Skærbæk fulgte linien bakkerne, som lå syd for vandløb og vådområder. Fra den 10. september og frem til november 1918 blev der arbejdet på næsten 900 betonanlæg, samt tilhørende broer, jernbanelinier og andre militære anlæg. Et af disse ligger ved Årøsund. Syd for havnen anlagde man et kystbatteri med 4 kanoner og tilhørende bunkere, der både rummede kommandostation, mandskabsrum og ammunition. Formålet med anlægget var at sikre kontrollen over gennemsejlingen og at beskytte minefelterne i farvandet mellem Årøsund og Årø. Der er offentlig adgang til anlægget.

